

Piotr Kowolik

ORCID: 0000-0003-3316-3116

Wydział Zamiejscowy Nauk Humanistycznych i Społecznych Akademii Ignatianum w Krakowie

W poszukiwaniu innowacyjnych form współpracy rodziny i szkoły w procesie wychowania dzieci w młodszym wieku szkolnym

In Search of Innovative Forms of Cooperation Between Family and School in the Process of Educating Children at the Early School Age

STRESZCZENIE

Autor kolejno omówił zasady i cele współpracy rodziny i szkoły w procesie wychowania dzieci w młodszym wieku szkolnym. Wyodrębnił trzy główne formy współpracy: naczelne (zebrania klasowe, indywidualne rozmowy, konsultacje, wywiadówki, wycieczki), uzupełniające i wspomagające. Przedstawił innowacyjne rozwiązania praktyczne. Scharakteryzował też pojęcia przedstawione w słowach kluczowych.

SUMMARY

In the paper the author had described the concepts presented in key-words. He has discussed the principles and objectives of the cooperation between families and schools in the education of children at the early school age. He has identified three main forms of cooperation: the primary ones (i.e. class meetings, individual meetings, consultations, parents' meetings, school excursions); as well as complementary and supportive ones. He has also presented some innovative practical solutions.

SŁOWA KLUCZOWE

współpraca, współpraca rodziców i nauczycieli, zasady, cele, formy, zebranie klasowe, konsultacja, wywiadówka, impreza, wycieczka szkolna

KEYWORDS

cooperation, cooperation between parents and teachers, principles, objectives, forms, class meetings, consultations, parents' meeting, event, school excursion

Wprowadzenie

Rodzina, obok szkoły, jest jednym z podstawowych środowisk wyznaczających kształt osobowości jednostki. Choć szkoła i rodzina spełniają specyficzne funkcje, to jednak ich działania są tym efektywniejsze, im ściślejsza współpraca między nimi. Współpraca to współdziałanie z sobą jednostek lub grup ludzi, wykonujących swoje cząstkowe zadania, aby osiągnąć jakiś wspólny cel. Współpraca opiera się na wzajemnym zaufaniu i lojalności oraz na podporządkowaniu się celowi, należycie uświadomionemu sobie przez wszystkie jednostki lub grupy.

Jedno z bardziej istotnych źródeł sukcesów bądź niepowodzeń szkoły tkwi w nawiązywaniu i zacieśnianiu umiejętnej współpracy nauczycieli i wychowawców z rodzicami lub opiekunami uczniów. Podkreślić należy, że od jakości tej współpracy zależy w dużej mierze skuteczność oddziaływania szkoły. Dobry układ stosunków z domem ucznia pozwala między innymi na ustalenie jednolitych zasad postępowania wychowawczego oraz konsekwentne stosowanie ich w praktyce.

Zebrane doświadczenia nauczycieli, nauczycieli-metodyków, dyrektorów szkół i nadzoru pedagogicznego wykazują, że zachodzi pilna konieczność doskonalenia współpracy szkoły, rodziny i pozostałych partnerów, poszukania nowych rozwiązań, które uwzględnią większą różnorodność wzajemnych kontaktów, szczególnie szkoły i domu rodzinnego.

Współpraca nauczycieli i rodziców w opiniach pedagogów

Przez współpracę nauczycieli i rodziców rozumieć należy różne typy i rodzaje związków – sprzężeń w dążeniu do wspólnych celów, wykonywanie wspólnych działań służących rozwojowi poszczególnych uczniów. Istotnym przejawem współpracy rodziców i nauczycieli jest wykonywanie zadań w imię wcześniej uzgodnionych celów¹.

Czesław Kupisiewicz i Małgorzata Kupisiewicz definiują pojęcie współpracy jako „współdziałanie jednostek lub grup ukierunkowane na osiągnięcie wspólnego celu, uznanego przez nie za ważny, na przykład współpraca rodziców ze szkołą w wychowaniu dzieci”². Z kolei *Wielki słownik ucznia* podaje: „Współpraca między jakimiś osobami, instytucjami lub organizacjami to działania podejmowane przez nie wspólnie dla osiągnięcia jakiegoś celu (...). Jeśli jakaś

1 M. Łobocki, *Poradnik wychowawcy klasy*, Warszawa 1985, s. 119.

2 Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 192.

osoba lub instytucja współpracuje z inną osobą lub instytucją, to pracuje wspólnie z nią nad czymś lub w jakiejś dziedzinie”³.

Zdaniem Bożeny Pawlak współpracę rodziców i nauczycieli określa się obowiązkiem obu stron. Autorka uważa, „że jest to naturalne, bo i rodzice, i nauczyciele dążą, a przynajmniej powinni dążyć, do wszechstronnego i harmonijnego rozwoju dzieci, a nie da się tego celu realizować osobno, w izolacji; jedynym rozsądnym wyjściem jest więc współpraca i integracja oddziaływań”⁴.

Zasady i cele współpracy

Współpraca szkoły z domem rodzinnym może sprzyjać zaspokajaniu podstawowych potrzeb psychicznych uczniów, jeśli będzie się przestrzegać pewnych zasad:

- płaszczyzny i formy współpracy służące realizacji potrzeb muszą być planowane, ustalone oraz wspólnie i systematycznie realizowane zarówno przez nauczycieli, jak i rodziców⁵;
- współpraca musi być organizowana systematycznie, rzetelnie, a nauczycieli i rodziców powinna cechować silna motywacja do podejmowania działań;
- środowiska rodzinne i szkolne muszą ze sobą współdziałać w oparciu o równorzędne prawa i obowiązki, czyli realizować zasadę partnerstwa⁶;
- obowiązującą powinna stać się zasada wielostronnego stymulowania różnorodnej aktywności dziecka polegająca na prawidłowym przebiegu jego rozwoju w różnych środowiskach (domowym, szkolnym i pozaszkolnym) i w różnych sytuacjach społecznych⁷;
- winno się przestrzegać zasady wielostronnego przepływu informacji, różnymi kanałami porozumienia, między wychowawcą klasy a rodzicami⁸.

Proces wychowawczy powinien być tak organizowany przy współpracy rodziny i szkoły, aby stwarzał możliwości i warunki do osiągnięcia zamierzonych celów.

Cele, jakie powinny przyświecać współpracy szkoły i domu rodzinnego, to:

- zapoznanie rodziców z programem pracy szkoły,

3 M. Bańko (red.), *Wielki słownik ucznia*, Warszawa 2006, s. 1039.

4 B. Pawlak, *Jak współpracować z rodzicami uczniów klas początkowych*, Kraków 2003, s. 19.

5 E. Misiorna, *Współpraca nauczycieli z rodzicami uczniów klas młodszych*, „Oświata i Wychowanie” 1987, nr 5.

6 M. Łobocki, *Poradnik...*, dz. cyt., s. 121.

7 A. Brzezińska, *Psychologiczne podstawy oddziaływań wychowawczych na dziecko w wieku przedszkolnym*, Poznań 1986, s. 134.

8 M. Łobocki, *Poradnik...*, dz. cyt., s. 121.

- wzajemna wymiana informacji o uczniu,
- postępy uczniów w nauce,
- zachowanie się ucznia w grupie rówieśniczej z charakterystycznymi trudnościami wychowawczymi,
- informacje przekazane przez rodziców szkole o stanie zdrowia dziecka, jego zainteresowaniach i zamiłowaniach,
- upowszechnianie wśród rodziców kultury pedagogicznej,
- zachęcanie rodziców do współdziałania ze szkołą w zakresie spraw opiekuńczo-wychowawczych, takich jak: organizacja dożywiania, przygotowywanie imprez klasowych, wycieczek i prawidłowego spędzania czasu wolnego, niesienie pomocy rodzinom, w których występują znaczne trudności w realizacji zadań opiekuńczo-wychowawczych⁹.

Szczególne znaczenie ma współpraca nauczycieli i rodziców obejmująca uczniów, którzy zaniedbują obowiązki szkolne. Tylko szczerza i swobodna wymiana opinii na temat uwalniania zarówno rodziców jak i nauczycieli od mylnych domysłów umożliwi w porę podjęcie odpowiednich kroków dydaktyczno-wychowawczych oraz pozwala na stwierdzenie, że naczelnym celem jest dążenie do usprawnienia pracy wychowawczej z uczniami na linii szkoła – dom rodzinny oraz kolejne cele szczegółowe:

- lepsze poznanie przez nauczycieli rodziców poszczególnych uczniów zarówno w środowisku szkolnym jak i domowym. Jest to konieczny warunek usprawnienia wszelkiej niemal działalności wychowawczej. Warto przypomnieć, iż niedostateczne poznanie uczniów prowadzi na ogół do popełnienia karygodnych błędów wychowawczych. Wielu rodziców nie zdaje sobie z tego sprawy i upatruje głównych przyczyn niepowodzeń w nauce i zachowaniu swych dzieci w środowisku szkolnym;
- zjednywanie rodziców dla ogółu uczniów jest bardzo ważne dla usprawnienia pracy wychowawczej w szkole;
- uświadomienie rodzicom, że wielostronny rozwój dziecka zależy od wspólnie realizowanych działań przez szkołę i dom;
- umocnienie więzi emocjonalnej między nauczycielami i rodzicami podczas wspólnie wykonywanych działań;
- wymiana opinii i spostrzeżeń, na przykład w sprawie rozwoju fizycznego, społecznego i psychicznego uczniów lub odczuwanych przez nich problemów psychospołecznych;
- sugerowanie rodzicom określonych form oddziaływań wychowawczych, za pomocą których mogliby wydatnie pomóc swym dzieciom w nauce i zachowaniu¹⁰.

⁹ M. Łobocki, *Poradnik...*, dz. cyt., s. 119.

¹⁰ Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik...*, dz. cyt., s. 192.

Chcąc realizować powyższe cele, należy pamiętać o łączeniu ich z zasadami współdziałania nauczycieli i rodziców, do których należą:

- zasada pozytywnej motywacji (polega na uświadomieniu nauczycielom i rodzicom celu współpracy i współdziałania dla dobra szkoły, rodziny i ucznia);
- zasada jedności oddziaływań (polega na realizacji przez nauczycieli i rodziców jednolitych celów, metod oraz form wychowawczych);
- zasada partnerstwa (polega na wzajemnym poszanowaniu i równorzędności praw i obowiązków nauczycieli i rodziców);
- zasada wielostronnego przepływu informacji (polega na przebiegu współdziałania na płaszczyźnie rodzice–nauczyciele);
- zasada aktywnej i systematycznej współpracy (polega na czynnym i stałym zaangażowaniu się nauczycieli i rodziców w wykonywanie zadań)¹¹.

Jednym z podstawowych czynników wpływających na wyniki wychowania i kształcenia jest sprawa wzajemnych stosunków między dwoma środowiskami – szkoły i domu rodzinnego ucznia.

Stwierdzić można, że całkowite ujednoczenie wszystkich wpływów i oddziaływań, jakim podlega uczeń, chociaż bardzo pożądane, nie jest w pełni możliwe.

Wszelkie nieprawidłowości występujące w rodzinie ucznia rzutują na jego sytuację szkolną, wyniki w nauce i zachowanie, stosunek do obowiązków itp. Andrzej Radziwiłł stwierdza, że „jeśli szkoła ma rzeczywiście spełniać swą tak ważną rolę w wychowaniu i kształtowaniu młodego pokolenia, to musi ona wpływać na modele wychowania domowego, a przynajmniej je znać”¹². Nie może to polegać na wzajemnej integracji w zakresy kompetencji rodziców, nauczycieli, wyliczaniu braków, niedociągnięć, pretensji i żalów bądź na formułowaniu tylko zaleceń i wytycznych¹³. Powinna to być partnerska realizacja wspólnych celów i zadań oraz pomocy szkole, polegająca na organizowaniu rzeczowej i serdecznej współpracy z rodzicami¹⁴.

Nauczyciel-wychowawca, realizując zadania dydaktyczne, wychowawcze i opiekuńcze wobec powierzonego zespołu klasowego, ma obowiązek udzielania pomocy rodzicom w spełnianiu przez nich funkcji wychowawczych w stosunku do własnych dzieci. Dziecko-uczeń stanowi podmiot kreujący stosunki interpersonalne między nauczycielami i rodzicami.

¹¹ M. Bańko (red.), *Wielki...*, dz. cyt., s. 1039.

¹² B. Pawlak, *Jak współpracować...*, dz. cyt., s. 19.

¹³ E. Misiorna, *Współpraca...*, dz. cyt., nr 5.

¹⁴ M. Łobocki, *Poradnik...*, dz. cyt., s. 121.

Współpraca rodziców i nauczycieli powinna opierać się na dokładnej i wzajemnej znajomości obu środowisk, na współdziałaniu i uspołecznianiu. Obydwa środowiska powinny być odpowiednio informowane i zapoznawane z wzajemnymi oczekiwaniami.

Współpraca szkoły i rodziców prowadzi do integracji działalności opiekuńczo-wychowawczej dwóch instytucji społecznych charakteryzujących się różnymi kategoriami organizacji formalnej i niesformalizowanej.

Organizacja współpracy nauczycieli i rodziców

Szukając sposobów na zwiększenie skuteczności współpracy nauczycieli (szkoły) i rodziców (domu rodzinnego) w edukacji wczesnoszkolnej, proponuję organizację nowatorskich kontaktów, opartą na szerokiej gamie różnorodnych form komunikacji (porozumienia się).

Podczas wieloletniej praktyki na stanowisku nauczyciela-wychowawcy w szkole podstawowej oraz w toku moich badań naukowych prowadzonych na uczelni wyższej wypracowałem kilka innowacyjnych rozwiązań w tym zakresie.

Wyodrębniłem trzy główne formy współpracy rodziców ze szkołą:

I. naczelne – w których współpraca stanowi powtarzane działania skierowane na realizację przewidzianych zadań na bieżący rok szkolny:

- **zebrania klasowe** to jedna z form pedagogicznego poradnictwa, adresowana do licznego zespołu odbiorców, na przykład rodziców. Jest to spotkanie pewnej liczby osób w celu omówienia jakichś spraw¹⁵. W teorii organizacji terminem tym określa się grupę osób, która zebrała się w celu wypowiedzenia się, naradzenia, podjęcia uchwał lub decyzji w określonych sprawach¹⁶.

Zebrania klasowe spełniają w zasadzie trzy podstawowe funkcje:

- ogólnej informacji na określony temat, przekazywanej w toku poradnictwa profesjologicznego¹⁷,
- wyposażenia w wiadomości z danej dyscypliny, a odnoszących się do procesów pedagogicznych,
- podejmowania zbiorowych decyzji¹⁸.

¹⁵ M. Bańko (red.), *Wielki...*, dz. cyt., s. 1299.

¹⁶ *Encyklopedia organizacji i zarządzania*, Warszawa 1982, s. 622.

¹⁷ Szerzej na ten temat: K.M. Czarnecki, *Profesjologia. Nauka o profesjonalnym rozwoju człowieka*, Sosnowiec 2016; K.M. Czarnecki, B. Pietrulewicz, P. Kowolik (red.), *Nowy leksykon profesjologiczny*, Sosnowiec 2017.

¹⁸ W. Goriszowski, P. Kowolik, *Nadzór i doradztwo pedagogiczne we wzajemnych relacjach*,

Prawidłowo zorganizowane zebranie klasowe powinno spełniać następujące warunki:

- celowość i konieczność zwołania zebrania,
 - planowość,
 - sprawność i rzeczowość prowadzenia,
 - podjęcie konkretnych wniosków i uchwał¹⁹.
- **indywidualne rozmowy z rodzicami** to „dłuższa wymiana zdań pomiędzy co najmniej dwiema osobami, zwłaszcza w sytuacji nieoficjalnej”²⁰. Jest to oficjalna dyskusja mająca doprowadzić do załatwienia jakiejś sprawy. Zaletą indywidualnych rozmów jest skupienie uwagi na rozwoju dziecka. Stanowią one formę rozmów w ramach dyżurów nauczycielskich.
 - **konsultacje** to odmiana indywidualnych rozmów z rodzicami.

W niektórych sytuacjach rodzice (opiekunowie) oczekują pomocy w pokonywaniu konkretnej trudności i zwracają się o nią do wychowawcy klasy. Pomoc w postaci porady ustnej ma tę wartość, że występuje w toku kontaktu bezpośredniego i indywidualnego, jest związana z konkretną sytuacją, dotyczy potrzeb ujawnionych w toku rozmowy. Tę formę pomocy możemy nazwać poradnictwem profesjologicznym lub konsultacją – oznaczającą rozmowę, poradę, udzielenie wskazówek, rad lub objaśnień²¹.

Konsultacja jest o wiele wartościowsza niż wiele innych form, a to ze względu na jej:

- bezpośredniość w stosunku do odbiorcy,
 - adekwatność do indywidualnych potrzeb zainteresowanego,
 - dogłębność w doborze treści i metod, zróżnicowanie w zależności od stopnia przygotowania nauczyciela lub innego pracownika (pedagog, psycholog, lekarz, prawnik)²².
- **wywiadówka** to „forma współpracy (współdziałania) nauczyciela-wychowawcy z rodzicami (opiekunami) w zakresie nauczania, wychowania, opieki, profilaktyki oraz rehabilitacji w przypadku uczniów niepełnosprawnych”²³. Jest ona momentem, kiedy wychowawca spotyka się z rodzicami swoich uczniów. Wywiadówka to spotkanie nauczyciela

Katowice 1988, s. 53.

¹⁹ W. Kieżun, *Organizacja pracy własnej dyrektora*, Warszawa 1979, s. 68–87.

²⁰ M. Bańko (red.), *Wieki...*, dz. cyt., s. 476.

²¹ Z. Ratajek, *Nadzór i doradztwo pedagogiczne*, Kielce 1983, s. 154.

²² W. Goriszowski, P. Kowolik, *Nadzór...*, dz. cyt., s. 42.

²³ M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiki specjalnej*, Warszawa 2013, s. 413.

z rodzicami uczniów w celu omówienia postępów dzieci w nauce i innych spraw szkolnych²⁴.

Wywiadówka albo zebranie rodzicielskie lub spotkanie wychowawcze to tradycyjne spotkania organizowane w okresowych fazach nauki szkolnej, na których nauczyciele informują, a rodzice (opiekunowie) dowiadują się o postępach w nauce, o wynikach zachowania się swoich pociech, o ich troskach, kłopotach oraz osiągnięciach na terenie szkoły. Każdemu spotkaniu musi przyświecać jasno określony cel, temat, program i treści realizacyjne²⁵.

Wywiadówka zdaniem Władysława Kobylińskiego to okresowe spotkanie służące wymianie poglądów, uzgodnieniu stanowisk i przyjęciu jednolitej koncepcji postępowania w określonych sprawach. Muszą one być należycie przygotowane i prowadzone²⁶.

Małgorzata Kupisiewicz stwierdza, że wywiadówka, czyli spotkanie wychowawcy z rodzicami uczęszczających do niej uczniów, ma na celu między innymi omówienie postępów w nauce, wymianę opinii i spostrzeżeń odnoszących się do rozwoju fizycznego, psychicznego, społecznego wychowanków i odczuwanych przez nich potrzeb²⁷.

Wywiadówki powinny pełnić następujące funkcje:

1. pedagogiczne (informacyjna, korygująca, poznawcza, innowacyjna, dokumentacyjna, inspirująca, kształcąca, samokształceniowa, refleksyjna);
2. psychologiczne (motywacyjna, terapeutyczna, intelektualizująca, estetyzująca);
3. społeczne (organizacyjna, systemotwórcza, kierownicza, uspołeczniająca, kulturotwórcza, techniczna)²⁸.

Do podstawowych błędów wywiadówek można zaliczyć:

- formalne traktowanie, na przykład odczytywanie ocen, przekaz rodzicom tylko krytycznych uwag o uczniach²⁹,
- decydujący głos należy tylko do wychowawcy,
- nietraktowanie rodziców jako partnerów współodpowiedzialnych za rozwój dziecka i mogących szkole pomóc,

²⁴ M. Bańko (red.), *Wielki...*, dz. cyt., s. 1145.

²⁵ P. Kowolik, *Wywiadówka – płaszczyzną współpracy szkoły z domem rodzinnym w procesie kształcenia i wychowania*, „*Życie Szkoły*” 1981, nr 7, s. 63.

²⁶ W. Kobyliński, *ABC organizacji pracy nauczyciela*, Warszawa 1984, s. 122.

²⁷ M. Kupisiewicz, *Słownik...*, dz. cyt., s. 414.

²⁸ D. Janiszewski, P. Kowolik, *Wywiadówka – płaszczyzna współdziałania szkoły i rodziny*, Katowice 1989, s. 11.

²⁹ J. Mart, *Współpraca szkoły z rodzicami*, „*Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*” 1967, nr 5, s. 43.

- traktowanie rodziców jedynie jako odbiorców informacji o postępach³⁰,
- źle zorganizowane i przygotowane,
- publiczne dzielenie rodziców na lepszych i gorszych,
- nierówność społeczna,
- infantylne traktowanie rodziców.

Przygotowanie wywiadówki, zebrania i konsultacji obejmuje:

- działania organizacyjne (ustalenie terminu oraz formy informacji o nim);
- działania merytoryczne (przygotowanie wprowadzające oraz dyskusja),
- działania techniczne (przygotowanie warunków, w jakich odbędzie się zebranie, wywiadówka)³¹.

II. uzupełniające – przygotowujące do przeprowadzania form naczelnych

- **teczki prac uczniów** to zakładane przez ucznia aktówki z jego pracami, w celu pokazania ich rodzicom (podczas spotkań) i nauczycielom i następnie wspólnej analizy zgromadzonych przez ucznia jego wytworów³²,
- **ocena opisowa** dotyczy postępów ucznia i jest omawiana w trakcie wywiadówek po semestrze³³.
 - prowadzenie kroniki klasowej stanowi zapis ważnych wydarzeń z życia klasy, podanych w kolejności, w jakiej wystąpiły one w roku szkolnym.
 - wydawanie gazetki klasowej wiąże się z przygotowaniem materiałów i wydrukowania ich w niedużym nakładzie i małej objętości.
 - klasowa tablica ogłoszeń – na niej zamieszczane są teksty wydrukowane jednostronnie i dotyczące spraw aktualnych z życia danej klasy.

III. wspomagające – różnego rodzaju kontakty okresowe, spontaniczne lub systematyczne, zależnie od aktualnych potrzeb, a mianowicie: kontakty telefoniczne, dzienniczek ucznia, listy do rodziców, pisemne relacje o wynikach w nauce, wizyty domowe, urządzenie klasy, klasopracowni, pracowni, wyjazd na zieloną szkołę, prowadzenie niektórych zajęć przez rodziców.

³⁰ A. Świecki, *Wywiadówka*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1965, nr 2, s. 23.

³¹ L. Gawrecki, *Techniki pracy menedżera oświaty*, Poznań 1997, s. 84.

³² T. Nowacki, *Teczka biograficzna ucznia*, Warszawa 1960.

³³ P. Kowolik, *O ocenie i ocenianiu uczniów*, „Życie Szkoły” 1994, nr 8.

Imprezy i wycieczki integrujące uczniów, rodziców i nauczycieli

Organizacja imprez stanowi ważny dział pracy wychowawczej w klasie szkolnej i szkole, ponieważ dzięki tym formom rozwijają się uczucia wychowanków.

Przez imprezę należy rozumieć „specyficzną formę ekspresji będącej efektem działalności celowo zorganizowanej, podjętej dla realizowania jakichś treści uczenia lub eksponowania pewnych wartości, względnie służącej różnym rodzajom rozrywki (np. kulturalnym, sportowym)”³⁴.

Imprezy powinny być zaplanowane na początku roku szkolnego w formie kalendarza imprez. Mogą to być imprezy, takie jak: Święto Patrona Szkoły, Święto Szkoły, Dzień Babci i Dziadka, Dzień Matki, Dzień Ojca, Święto Wiosny z topieniem Marzanny itp.

Wycieczka jest jedną z form pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły. Umożliwia uczniom bezpośrednie poznanie środowiska lokalnego, przyrodniczego i społecznego. Podejmowana jest w celu poznania określonych obiektów przyrodniczych, geograficznych, zakładów pracy, zabytków historycznych itp.³⁵

Organizacja wycieczki powinna składać się z czterech etapów:

- przygotowania,
- przeprowadzenia,
- opracowania,
- wykorzystania.

Rozwiązania praktyczne

A. Przygotowanie wycieczki szkolnej

Wycieczki uczą żyć i pracować w zespole, tj. dobrej organizacji pracy i dyscypliny, pozwalają na poznanie uroczych fragmentów najbliższych terenów (miejscowości, województwa, kraju).

Przygotowując się do wycieczki, nauczyciel musi znać bardzo dobrze teren, plan dojazdu lub dojazdu oraz ustalić środki dydaktyczne, które ułatwią mu organizację pracy, takie jak: poradniki, foldery, ulotki, biuletyny, artykuły w czasopismach, plansze i tablice przedstawiające, na przykład rośliny i zwierzęta

³⁴ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1976, s. 325.

³⁵ Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik...*, dz. cyt., s. 195.

pod ochroną, albumy, aparat fotograficzny, kamera, lornetka, lupa, notatniki, szkiełkowiki, mapy i plany miast.

Jasno należy określić cel i zadania zajęć. Przygotowanie wycieczki szkolnej winno być pracą zespołową (uczniów, nauczyciela i rodziców). Konieczne jest zapoznanie uczniów z zasadami bhp oraz charakterystyką, na przykład rezerwatu, ścieżki edukacyjnej, ośrodka edukacji, gospodarstwa ekologicznego, oczyszczalni ścieków, wysypiska śmieci (miejskie i „dzikie”). Omówienie stosunku człowieka do lasu (roślin i zwierząt) oraz przypomnienie podstawowych postulatów ochrony przyrody, ze szczególnym uwzględnieniem zasad zachowania się w rezerwacie, gospodarstwie, na ścieżce.

Wymagana jest następująca dokumentacja:

- Karta wycieczki (cel i założenia programowe), trasa, termin, liczba dni, klasa, liczba uczestników, nazwisko i imię kierownika wycieczki, liczba opiekunów, środek lokomocji, ubezpieczenie i oświadczenie o przestrzeganiu przepisów.
- Harmonogram wycieczki (data i godzina wyjazdu, ilość kilometrów, miejscowość, program).

Z wycieczki należy przywieźć odpowiednią dokumentację (notatki, szkice, fotografie, zbiory (widokówki), okazy (z zachowaniem zasad ochrony przyrody).

Przygotowanie wycieczki szkolnej wymaga od nauczyciela podjęcia odpowiednich kroków. Oto kilka wskazówek i rad:

- zapoznaj się z obowiązującymi ustawami o organizacji wycieczek, o przepisach bezpieczeństwa;
- kup lub wypożycz odpowiednie mapy, przewodniki, busole lub kompasy;
- zrób listę rzeczy, które należy zabrać;
- ubezpiecz wyjeżdżających;
- zorganizuj spotkanie z rodzicami w celu podania istotnych informacji o wycieczce, przypominając o zabraniu legitymacji szkolnej i ewentualnych leków, oraz ustal z rodzicami kieszonkowe uczestników wycieczki, dowiedz się od rodziców o chorobie lokomocyjnej ich pociech;
- przeprowadź rozmowę z uczniami na temat właściwego zachowania na wycieczce, jak zabezpieczyć się przed kradzieżą;
- jasno określ reguły gry, tj. prawa i obowiązki uczestnika wycieczki.

B. Przeprowadzenie wycieczki szkolnej

Oto kilka tematów zajęć, które można zrealizować w formie wycieczki:

- Parki narodowe, rezerваты;

- Obserwacje środowiska naturalnego w różnych porach roku;
 - Najpiękniejsze przyrodniczo miejsca w najbliższej okolicy;
 - Najbardziej zdewastowane (zniszczone) miejsca w najbliższym otoczeniu ucznia;
 - Co to jest gospodarstwo ekologiczne?
 - Wpływ przemysłu na środowisko.
- Przewidywane osiągnięcia (uczeń potrafi):
- pracować w grupie (zespole) i integrować się z grupą,
 - przeprowadzić dogłębną obserwację,
 - prawidłowo wyciągać wnioski,
 - przewidzieć skutki działalności człowieka.

Realizacja tej przykładowej tematyki zajęć w formie wycieczek zapewni uczniom wszechstronny i bezpośredni kontakt ze środowiskiem naturalnym. Uczniowie dowiadują się wielu interesujących rzeczy, biorą udział w różnego rodzaju pracach, obserwują różne środowiska, dostrzegając cechujące je przeciwieństwa (kontrasty). Z jednej strony piękne i niezniszczone, z drugiej – zdewastowane, a często nawet „martwe”. Kontrasty tego rodzaju wpływają na przeżycia i doznania. Miejsca dobiera się w zależności od specyfiki regionu, na przykład rezerwy przyrody (są to obszary objęte ochroną i tworzone na różnej wielości terenach). Rezerwy klasyfikuje się w oparciu o przedmiot ochrony, na przykład rezerwy leśne, florystyczne, faunistyczne, geologiczne i inne.

Oto kilka przykładów z terenów województwa śląskiego: Rezerwy: „Las Murckowski”, „Segiet”, „Ochojec”, „Rotuz”, „Szwajcaria Rachowicka” itp.

Poniżej niektóre przykłady wykorzystania zabytków techniki w województwie śląskim: Walcownia Cynku w Katowicach-Szopienicach, Park Tradycji w Siemianowicach Śląskich, Zabytkowa Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach, Szyb Prezydent w Chorzowie, Stara Fabryka w Bielsku-Białej, Górnośląskie Koleje Wąskotorowe w Bytomiu, Galeria Szyb Wilson w Katowicach, Huta Królewska w Chorzowie, Kopalnia Guido w Zabrze, Muzeum Drukarstwa w Cieszynie, Galeria Sztuki Współczesnej Elektrownia w Czeladzi, Muzeum Górnictwa Rud Żelaza w Częstochowie, Muzeum Historii Kolei w Częstochowie, Muzeum Produkcji Zapalek w Częstochowie, Kopalnia Ćwiczebna Muzeum Miejskiego „Szttygarka” w Dąbrowie Górniczej, Radiostacja w Gliwicach, Muzeum Techniki Sanitarnej w Gliwicach, Porcelana Śląska w Katowicach, Muzeum Energetyki w Łaziskach Górnych, Centralne Muzeum Pożarnictwa w Mysłowicach, Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie, Muzeum Chleba i Ciekawostek w Radzionkowie, Śluza „Rudzielec” na Kanale Gliwickim w Rudzińcu, Sztolnia Czarnej Pstrąga w Tarnowskich Górach, Huta Szkła w Zawierciu³⁶.

³⁶ J. Kalinowski, *Zabytki techniki w województwie śląskim*, Katowice 2012.

Przykład wycieczki klasowej (klasa III) szkoły podstawowej

Wycieczka z przewodnikiem „Od pomnika do pomnika”

Cele:

- budzenie zainteresowania dla tragedii i przeszłości,
- kształtowanie uczuć patriotycznych,
- poszerzenie wiedzy szkolnej uczniów.

Pomniki:

- Powstańców Śląskich (Aleja Wojciecha Korfanteo)
- Żołnierza Polskiego (Osiedle Ignacego J. Paderewskiego),
- Harcerzy Katowickich (w rynku),
- Wieża Spadochronowa (Park Tadeusza Kościuszki).

1. Podział klasy na cztery grupy w celu zebrania materiałów o poszczególnych pomnikach (pocztówki, fotografie, rysunki, wycinki z prasy, książki) oraz informacji o tym, co przedstawia pomnik, kiedy i jak powstał, nazwisko projektanta i wykonawcy, jakie ciekawostki się z nim wiążą itp. (na 2–3 miesiące przed planowaną wycieczką szkolną).
2. Na tydzień przed wycieczką relacja grupowych z wykonywania zadań, tj. zebranie informacji i wiadomości.
3. Wycieczka z przewodnikiem – wysłuchanie relacji przewodnika o każdym pomniku (pytanie uczniów skierowane do przewodnika), złożenie kwiatów i zapalenie zniczy.
4. Wykonywanie zdjęć pomnikom (lub indywidualne szkice).
5. Sporządzanie indywidualnej kroniki pomników przez poszczególne grupy na podstawie zebranych materiałów indywidualnych oraz uzyskanych informacji od przewodnika.
6. Przegląd kronik – wybór najciekawszej.
7. Prezentacja całości materiału na ogólnoszkolnej wystawie (lub gazetce ściennej).
8. Przesłanie kroniki do Muzeum Miasta Katowic i do szkoły o tym samym numerze, na przykład w Warszawie, Gdańsku, z prośbą o wykonanie i przesłanie kroniki „Od pomnika do pomnika” Warszawy czy Gdańska.

C. Opracowanie i wykorzystanie wycieczki

Po odbyciu wycieczki zebrany materiał i doświadczenia należy wszechstronnie wykorzystać. W tym celu trzeba: przebieg i wyniki pracy uczniów podsumować i ocenić, sporządzić wystawkę, dokonać wpisu do kroniki klasowej, zamieścić informacje w gazetce klasowej, zaplanować sposób wykorzystania zdobytych wiadomości i umiejętności podczas wycieczki w realizacji innych przedmiotów. Po powrocie uczniowie w klasie dokonują analizy porównawczej. Piszą, drukują i rozpowszechniają ulotki informacyjne, na przykład: Co to jest rezerwat? Jakie rośliny hoduje się w Gospodarstwie Szkółkarskim w Nędzy, Nadleśnictwie Rudy Raciborskiej? Gdzie można spotkać parę jarząbków (Leśna Izba Edukacji w Siewierzu), a gdzie parę głuszców (Nadleśnictwo Wisła)?

W nadleśnictwie tworzone są ścieżki edukacyjne oraz obiekty turystyczne, które ułatwiają poznanie bogactwa naszych lasów i innych środowisk naturalnych.

Ważnym elementem w pracy nauczyciela i ucznia jest ocena, która pozwala sprawdzić, czy zamierzone cele i zadania zostały osiągnięte. Dla ucznia ma być ona motywacją do dalszej pracy, a dla nauczyciela sprawdzianem skuteczności stosowanych przez niego form i metod pracy. Realizując założenia programu przyrodniczego, będziemy brać pod uwagę głównie zaangażowanie uczniów w proces poznania, aktywność podczas wycieczek, a także wykazywanie inicjatywy i postaw z zakresu przyrody³⁷.

Propozycje spotkań nauczycieli-wychowawców z rodzicami

Propozycja 1

Część I (z udziałem dzieci)

1. Otwarcie spotkania przez wychowawcę klasy.
2. Omówienie przez przewodniczącą klasy osiągnięć oraz kłopotów i trudności w realizacji zadań klasowych.

³⁷ P. Kowolik, *Wycieczka jako swoista forma organizacyjna zajęć dydaktycznych*, „Przy-sposobienie Obronne w Szkole” 1988, nr 4; P. Kowolik, *Wycieczki w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej*, w: *W kręgu edukacji nauk pedagogicznych i krajoznawstwa*, red. E. Kame-duła, I. Kuźniak, E. Piotrowski, Poznań 2003; P. Kowolik, *Planowanie i organizacja wy-cieczek szkolnych jako forma kształtowania odpowiedzialności za stan polskiej przyrody*, w: *Ekologiczne konteksty warunków życia i ich uwarunkowania*, red. U. Kontny, H Jaskólecki, Mysłowice 2014.

3. Zapoznanie rodziców przez radę klasy z wynikami współzawodnictwa klasowego (szkolnego) oraz z zamierzeniami na okres do następnego spotkania (ewentualne zwrócenie się z prośbą o pomoc w realizacji pewnych przedsięwzięć).
4. Zaprezentowanie rodzicom kroniki klasowej i zachęcenie do oglądania wystawki prac uczniowskich, na przykład prac plastycznych, technicznych.

Część II (bez udziału dzieci)

1. Omówienie przez wychowawcę klasy wyników pracy dydaktyczno-wychowawczej i opiekuńczej.
2. Wygłoszenie krótkiej pogadanki lub przeprowadzenie dyskusji na temat wychowawczy istotny i ważny dla danej klasy.
3. Relacja przewodniczącego rady rodziców o działalności rady i zamierzeniach na następny okres. Zebranie wniosków i deklaracji pomocy od rodziców.
4. Rozdanie dzieciom dzienniczek uczniowskich (kart z ocenami).
5. Przeprowadzenie przez wychowawcę klasy indywidualnych rozmów z poszczególnymi rodzicami.

Propozycja 2

Spotkanie informacyjne (zebrania lub konferencje z rodzicami organizuje dyrektor i rada pedagogiczna szkoły z udziałem samorządu uczniowskiego i organizacji młodzieżowych).

Cel wywiadówek: osiągnięcie pożądaných zmian osobowości uczniów, korekta zachowań, poprawa efektów kształcenia i wychowania, podniesienie poziomu kultury pedagogicznej rodziców.

Środki: zbiorowe i indywidualne kontakty z rodzicami w warunkach partnerskich stosunków i wysokiej kultury współpracy.

Sposoby: przedstawienie problemów ogólnoszkolnych, prezentacja dorobku szkoły i zespołów klasowych, analiza sytuacji pedagogicznych w szkole i w klasie, informowanie o wynikach kształcenia i wychowania, dociekanie przyczyn, wymiana informacji i poglądów, poradnictwo profesjologiczne, ustalenie wniosków, podejmowanie partnerskich przedsięwzięć korekcyjnych, uzgodnienie sposobu postępowania w szkole, domu itp.

Przygotowanie: wczesne zawiadomienie rodziców, przygotowanie merytoryczne i metodyczne wykładu, pogadank, wystąpień, informacji, dokumentów szkolnych, występów dzieci, wystaw, pokazów, rozmów, sali ogólnej i pomieszczeń klasowych, dokumentów dla rodziców, miejsc wycekiwania itd.

Przebieg wywiadówek:

Część I (dla ogółu rodziców)

- wykład lub prelekcja, odczyt, pogadanka, wystąpienia ludzi nauki, film, seminarium, dyskusja itd.,
- wystąpienie dyrektora szkoły: zamierzenia, problemy, kierunki pracy, zagadnienia ogólne dotyczące współpracy z rodziną, szczególne zjawiska pedagogiczne, trudności wychowawcze itd.,
- wystąpienie przedstawicieli rady szkoły, władz terenowych, samorządu mieszkańców,
- prezentacja dorobku, osiągnięcia szkoły i młodzieży: efekty zajęć pozalekcyjnych, pokazy, wystawy prac, prezentacja pracowni i wyposażenia, relacje przedstawicieli samorządu uczniowskiego itd.

Część II (dla rodziców poszczególnych klas) – prowadzą wychowawcy klas (to konferencje rodziców i nauczycieli)

- informacja ogólna o zespole, wynikach nauczania, frekwencji, czytelnictwie, samodzielnej pracy w szkole i w domu, brakach i trudnościach uczniów, problemach tej klasy, prezentacja najlepszych uczniów i ich pracy, problemy organizacyjne itp.,
- pedagogizacja w zespole klasowym na wybrany temat (wcześniej ustalony),
- wypowiedzi rodziców, wspólne analizowanie przyczyn sytuacji i stanów, szukanie rozwiązań),
- ustalenie wniosków, uzgodnienie sposobów współpracy i pomocy uczniom,
- przekazanie kart osiągnięć uczniów, ocena opisowa wyników za semestr itp.,
- indywidualne rozmowy rodziców z wychowawcami klas: wzajemne informacje o uczniu, szukanie przyczyn trudności, uzgodnienie stanowisk i dalszych kroków – indywidualne poradnictwo profesjologiczne,
- rozmowy z lekarzem, wychowawcą, pedagogiem, psychologiem.

Propozycja 3

Część I – informacyjna (przekaz danych o klasie, szkole, uczniach, pracy pozalekcyjnej).

Część II – konsultacyjna (omówienie i analizowanie wspólnie z rodzicami problemów, o których wcześniej zostali oni poinformowani, oraz innych, które zostały przez nich wysunięte). Podczas dyskusji ustalenie przyczyn, na przykład niepowodzeń szkolnych, ustalenie metod dalszego postępowania – dojście do możliwie optymalnych rozwiązań).

W tej części prowadzona jest pedagogizacja rodziców (może być zbiorowa dla wszystkich rodziców lub indywidualna dla mniejszych grup), połączona z dyskusją, pytaniami i odpowiedziami, ustaleniem wspólnych wniosków, szukaniem środków profilaktycznych.

Część III – terapeutyczna (pomoc, poradnictwo, doradztwo profesjonalne obejmujące konkretne życiowe sytuacje trudnych uczniów lub trudnych rodziców; o ile przyjdą i skontaktują się z wychowawcą). Bywa i tak, że nauczyciel-wychowawca musi sam dotrzeć do domów tych rodziców. Często musi szukać sojuszników szkoły, tj. przedstawiciela poradni psychologiczno-pedagogicznej, sądu, władz administracyjnych czy policji.

Zakończenie

Wanda Podgrodzka stwierdza, że aby współpraca szkoły z domem rodzinnym przebiegała właściwie i dawała pożądane efekty, powinna spełniać szereg warunków, a przede wszystkim opierać się na:

- wspólnocie celów wychowania, ich zrozumienia i uznania,
- przychylnym zorganizowaniu współpracy z uwzględnieniem potrzeb, warunków, treści, form itp.,
- traktowaniu rodziców jako pełnowartościowych partnerów w wychowaniu³⁸.

Tylko otwarcie nauczycieli-wychowawców, ich życzliwość i kompetencja oraz właściwie prowadzona pedagogizacja mogą wywołać dobre nastawienie rodziny i środowiska do szkoły, czego konsekwencją będzie wsparcie i wzmocnienie jej oddziaływań. Kluczem do sukcesu jest zatem wzorowo prowadzona współpraca za pomocą różnych form³⁹.

³⁸ W. Podgrodzka, *Wywiadówka spotkaniem partnerów wychowania i przeglądem osiągnięć uczniów*, Katowice 1977, s. 3.

³⁹ Zob. kolejne publikacje P. Kowolika: *Wywiadówka – płaszczyznę współpracy szkoły z domem rodzinnym w procesie kształcenia i wychowania*, „Życie Szkoły” 1981, nr 7; *O współpracy szkoły z rodziną*, „Rodzina i Szkoła” 1985, nr 4; *Niektóre formy pedagogizacji współczesnej rodziny*, „Szkoła Zawodowa” 1988, nr 5; *Spotkania z rodzicami uczniów – rozmowa partnerów wychowania*, „Życie Szkoły” 1992, nr 7; *Współpraca szkoły i rodziny w wychowaniu dzieci*, „Nauczyciel i Szkoła” 2002, nr 1–2.

Bibliografia

- Bańko M. (red.), *Wielki słownik ucznia*, PWN Warszawa 2006.
- Brzezińska A., *Psychologiczne podstawy oddziaływań wychowawczych na dziecko w wieku przedszkolnym*, Instytut Kształcenia Nauczycieli im. Władysława Spasowskiego. Oddział Doskonalenia Nauczycieli, Poznań 1986.
- Dąbrowska T.E., Wojciechowska-Charlak B., *Między praktyką a teorią wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1997.
- Encyklopedia organizacji i zarządzania*, red. M. Bednarkiewicz, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1982.
- Gawrecki L., *Techniki pracy menedżera oświaty*, Wydawnictwo eMPI2, Poznań 1997.
- Goriszowski P., Kowolik P., *Nadzór i doradztwo pedagogiczne we wzajemnych relacjach*, IKN-ODN, Katowice 1988.
- Janiszewski D., Kowolik P., *Wywiadówka – płaszczyzna współdziałania szkoły i rodziny*, Kuratorium Oświaty w Katowicach, Katowice 1989.
- Kalinowski J., *Zabytki techniki w województwie śląskim*, Wydawnictwa Videograf SA Katowice 2012.
- Kieżun W., *Organizacja pracy własnej dyrektora*, Państw. Wydaw. Ekonomiczne Warszawa 1979.
- Kobyliński W., *ABC organizacji pracy nauczyciela*, WSIP, Warszawa 1984.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1976.
- Kowolik P., *Niektóre formy pedagogizacji współczesnej rodziny*, „Szkoła Zawodowa” 1988, nr 5.
- Kowolik P., *O ocenie i ocenianiu uczniów*, „Życie Szkoły” 1994, nr 8.
- Kowolik P., *O współpracy szkoły z rodziną*, „Rodzina i Szkoła” 1985, nr 4.
- Kowolik P., *Spotkania z rodzicami uczniów – rozmowa partnerów wychowania*, „Życie Szkoły” 1992, nr 7.
- Kowolik P., *Współpraca szkoły i rodziny w wychowaniu dzieci*, „Nauczyciel i Szkoła” 2002, nr 1–2.
- Kowolik P., *Wycieczka jako swoista forma organizacyjna zajęć dydaktycznych*, „Przy sposobienie Obronne w Szkole” 1988, nr 4.
- Kowolik P., *Wywiadówka – płaszczyzną współpracy szkoły z domem rodzinnym w procesie kształcenia i wychowania*, „Życie Szkoły” 1981, nr 7.
- Kowolik P., *Wycieczki w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej*, w: *W kręgu edukacji nauk pedagogicznych i krajoznawstwa*, red. E. Kameduła, I. Kuźniak, E. Piotrowski, Firma Wydawnicza „MS AG”, Poznań 2003.

Kowolik P., *Planowanie i organizacja wycieczek szkolnych jako forma kształtowania odpowiedzialności za stan polskiej przyrody*, w: *Ekologiczne konteksty warunków życia i ich uwarunkowania*, red. U. Kontny, H. Jaskólecki, Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Kardynała Augusta Hłonda, Mysłowice 2014.

Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiki specjalnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.

Łobocki M., *Poradnik wychowawcy klasy*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1985.

Łobocki M., *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1985.

Mart J., *Współpraca szkoły z rodzicami*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1967, nr 5.

Misiorna E., *Współpraca nauczycieli z rodzicami uczniów klas młodszych*, „Oświata i Wychowanie” 1987, nr 5.

Muszyńska Ł. (red.), *Rodzice i nauczyciele*, WSiP, Warszawa 1975.

Nowacki T., *Teczka biograficzna ucznia*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1960.

Pawlak B., *Jak współpracować z rodzicami uczniów klas początkowych*, Wydaw. Naukowe AP, Kraków 2003.

Podgrodzka W., *Wywiadówka spotkanie partnerów wychowania i przeglądem osiągnięć uczniów*, MEN, Katowice 1977.

Radziwiłł A., *O współdziałaniu między szkołą a domem*, WSiP, Warszawa 1975.

Ratajek Z., *Nadzór i doradztwo pedagogiczne*, IKN ODN, Kielce 1983.

Rosnowska A., *Współpraca wychowawcza szkoły z rodzicami*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975.

Świecki A., *Wywiadówka*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1965, nr 2.

Wisilewska L., *Wychowanie przez współdziałanie*, „Oświata i Wychowanie” 1980, nr 37.